

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Гриценко О. А.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

навчально-методичний посібник

Харків
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Гриценко О. А.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»
денної форми навчання

**Харків
2020**

Гриценко О. А. Інституціональна економіка: навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» спеціалізації «Бізнес-економіка» денної форми навчання. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 80 с.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 4 від 15.07.2020 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2020

ЗАГАЛЬНІ ПОРАДИ

Мета вивчення навчальної дисципліни «Інституціональна економіка» – формування знань основних напрямів інституціональної економіки та умінь визначати механізми примусу до виконання інститутів на рівні окремої людини, фірми, регіонів та суспільства в цілому, усвідомлення об'єктивних закономірностей виникнення інститутів та їх впливу на економічний розвиток, розуміння ознак інституційних аномалій та характеру загроз, що виникають при їх ігноруванні.

Завдання:

- засвоєння основних понять, об'єктивних закономірностей розвитку інституціональної економіки;
- виявлення ознак та критеріїв якості інститутів порівняно з розвинутими країнами світу;
- ознайомлення з основними інституціональними теоріями, методологіями їх дослідження;
- розуміння характеру інституційного середовища економіки, суперечностей між формальними та неформальними інститутами на різних рівнях економічної структури;
- набуття навиків складання пропозицій щодо мотивів та стимулів господарського життя;
- вироблення умінь розрізняти типи опортуністичної поведінки робітників, партнерів та враховувати витрати на їх попередження у договірних відносинах; координувати механізми специфікації, розмиття, розщеплення прав власності при укладанні установчих документів та керуванні корпоративними інтересами; аналізувати алгоритм поєднання власності, користування, володіння, контролю та обирати види управління, які найкращим чином сполучають інтереси власника, підприємця, робітників та фахівців;
- формування здатності визначати інституційну місію держави та виявляти засоби вирішення питання щодо найкращого механізму запобігання зовнішніх негативних екстерналій.

Глибокому засвоєнню навчального матеріалу та кращій підготовці до занять сприяє виконання завдань для самостійної роботи: формулювання відповідей на теоретичні і дискусійні

питання, розв'язання завдань, ситуаційний аналіз, опрацювання рекомендованої літератури.

Студенти заочної форми навчання на практичних заняттях будуть розглядати теми:

2. Інституційне середовище та інституційна структура економіки.

2.1. Інституційне середовище, його зміст та форми.

2.2. Інституційна структура економіки.

5. Теорія трансакційних витрат.

5.1. Класифікація трансакційних витрат.

5.2. Прикладні аспекти теорії трансакційних витрат.

10. Основи теорії інституційних змін.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Модуль I. МЕТОДОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ЕКОНОМІКИ

Т е м а 1.1. Історичні передумови виникнення інституціоналізму

П л а н

1. Об'єктивні умови інституціоналізації економіки.
2. Особливості соціально-економічних відносин у суспільстві.
3. Історичні закономірності інституціоналізації.
4. Сучасні напрями розвитку інституціональної економіки у працях українських вчених.

Т е м а 1.2. Теоретичні основи інституціональної економіки

П л а н

1. Теоретичні основи інституціональної економіки. Обмежено раціональна поведінка суб'єктів.
2. Теоретичні парадигми інституціональної економіки: неповнота інформації, недосконалість ринку.
3. Поняття інститутів та їх функції в економіці. Поняття якості інститутів.
4. Формальні та неформальні норми економічної поведінки. Менталітет як інститут національної економіки.

Тема реферату

Розвиток інституціональної теорії у працях українських економістів.

Практичне завдання

Поєднайте підходи до визначення інститутів у таблиці 1.

Таблиця 1

<i>Підходи</i>	<i>Визначення інституту</i>
Нормативний	Суспільний договір
Етичний	Форма соціальних взаємодій
Інформаційний	Обмеження, обумовлені трансакційними витратами
Еволюційний	Правила гри господарюючих суб'єктів
Ігровий	Рутинна – норма ділового поведіння
Трансакційний	Знання, які містять зразок поведінки
Контрактний	Зовнішня регламентуюча норма
Соціологічний	Внутрішня етична норма
Організаційний	Погодженість окремих елементів соціального середовища

Тестові завдання

1. Що з перерахованого можна віднести до соціального виду норми?

- а) спільна стратегія;
- б) індивідуальна стратегія;
- в) норма споживання продуктів харчування;
- г) правило дорожнього руху;
- д) конфліктна ситуація.

2. Що з перерахованого не відносять до структури норми?

- а) опис ситуації;
- б) дії, що передбачають дотримання норми;
- в) санкції;
- г) мета;
- д) гарант норми.

3. Яка функція притаманна інститутам?

- а) регулююча;
- б) ознайомлення;
- в) виховна;
- г) дестабілізуюча;
- д) руйнуюча.

4. Який зміст відповідає поняттю інституту?

- а) організації, що характеризуються єдністю інтересів;
- б) сукупність об'єднань, що задовольняють освітнім цілям суб'єктів;
- в) державні та правові системи, що регулюють обмін товарами між суб'єктами ринку;
- г) діяльність суб'єктів ринку, що спрямована на досягнення певної мети;
- д) правила та норми, що упорядковують, контролюють та обмежують поведінку суб'єктів.

5. Які види обмежень враховуються інституціональною теорією при аналізі економічної поведінки суб'єктів?

- а) ресурсні;
- б) людські;
- в) інформаційні;
- г) еволюційні;
- д) технологічні.

6. Коли обмежена раціональність стає передумовою інституціональної економіки?

- а) унаслідок раціональності індивідуального вибору;
- б) за умови повної раціональності вибору за наявних змін зовнішніх факторів;
- в) здійснення вибору відбувається в умовах обмеженої інформації;
- г) суб'єкт націлений на отримання максимального прибутку;
- д) отримання виграшу здійснюється за мінімальних витрат.

7. Які особливості характерні для методології інституціональної економіки?

- а) концентрація на дослідженнях ресурсних обмежень;
- б) аналіз відносин між економічними агентами;
- в) аналіз взаємовідносин між агентами в різних організаціях;
- г) дослідження поведінки економічних агентів в умовах інформаційних обмежень;
- д) дослідження діяльності об'єктивних економічних законів.

8. Що є критерієм ефективності інститутів?

- а) розмір отриманого прибутку;
- б) досягнення корисності;
- в) економія на масштабах виробництва;
- г) мінімізація витрат на обмін повноваженнями;
- д) збільшення національного доходу.

9. Чим відрізняється цінність від потреби?

- а) не залежить від ситуації, в якій знаходиться людина;
- б) не є мотивуючим фактором;
- в) є змінним фактором;
- г) має поріг насичення;
- д) постійно змінюється залежно від бажання.

10. Чим характеризується поведінка економічних суб'єктів в інституціональній економіці?

- а) класичною формулою «homo economicus»;
- б) опортуністичним напрямом прийняття рішення;
- в) діяльністю економічних егоїстів;
- г) суб'єкти є раціональними максимізаторами при прийнятті як ринкових, так і неринкових рішень;
- д) суб'єкти є обмеженими раціоналізаторами при прийнятті тільки ринкових рішень.

Список рекомендованої літератури

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлата О. Є. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. Одеса: ОНЕУ, 2017. 325 с.

Ткач А. А. Інституційна економіка.
URL: <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-a> (дата звернення: 03.09.2020).

Фертікова Т. М. Інституційна економіка: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. 128 с. URL: <https://anima4web.files.wordpress.com/2012/12/d184d0b5d180d182d196d0bad0bed0b2d0b0-d196d0bdd181d182d0b8d182d183d186d196d0b9d0bdd0b0> (дата звернення: 03.09.2020).

Запитання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте історичні передумови виникнення інституціональної економіки.
2. Яким чином соціально-економічні відносини стимулюють появу інститутів?
3. Які теоретичні причини виникнення інституціональної економіки?
4. Назвіть основні ознаки обмеженості інформації.
5. Визначте характер обмежено раціональної поведінки суб'єктів господарювання.
6. Які основні критерії розподілу соціальних норм?
7. Поняття «інститути».
8. Функції інститутів в економіці.
9. За якими критеріями розподіляються формальні та неформальні інститути?
10. Яким чином визначається якість інститутів?
11. Яким чином ментальність впливає на формальні та неформальні інститути?

Т е м а 2.1. Інституційне середовище, його зміст та форми

П л а н

1. Поняття інституційного середовища.
2. Конституційні правила. Економічні правила. Контракти.
3. Взаємовідносини індивідів з інституційним середовищем. Розбіжності та взаємодія між формальними та неформальними інститутами.
4. Форми інституційного середовища.

Т е м а 2.2. Інституційна структура економіки

П л а н

1. Інституційні угоди між індивідами.
2. Механізм примусу до виконання формальних та неформальних інститутів.
3. Неформальні правила професійної спільноти, бізнес-групи та їх роль в економіці.
4. Інститути спільних інтересів. Інститут лобювання.

Практичне завдання

У книзі «Фридман та Хайек о свободѣ» (видавництво Cato Institute. 1985) розглядається інститут мови, який являє собою складну упорядковану структуру, що постійно змінюється, хоча її не планує жодний центральний орган. Ніхто не виносить спеціалізованого рішення щодо граматики та використання слів у мовленнєвому обігу. Академія наук Франції намагається контролювати зміни у французькій мові, закріплюючи основні тенденції її розвитку, в основу яких були покладені неформальні правила та норми граматики. Цей процес виник значно пізніше, ніж сформувалася мовна система. Висловіть свою думку щодо цього. Чи згодні Ви з висловленням Ф. Хайєка: організація, що санкціонує зміни у мові, не має над нею влади?

Тестові завдання

1. Які інститути є найбільш впливовими для інституційного середовища ринкової економіки?

- а) ефективні профспілки;
- б) державні норми регулювання;
- в) неформальні правила організацій;
- г) правила конкурентного середовища;
- д) законодавча діяльність парламенту.

2. Які способи ринкової економіки реалізують суспільні інтереси навіть тоді, коли окремі виробники переслідують власні інтереси?

- а) суспільна відповідальність бізнесу;
- б) інститут лобіювання;
- в) зовнішній примус до виконання законів;
- г) внутрішній механізм примусу;
- д) чіткі правила поведінки суб'єктів господарювання.

3. Які елементи не включені в інституційну структуру економіки?

- а) звички індивідів;
- б) конституційні правила;
- в) конституційні норми;
- г) інституційні угоди;
- д) система покарання.

4. Який зміст покладено у визначення інституту лобіювання?

- а) спосіб організації здирицтва;
- б) діяльність, що спрямована на інформування суб'єктів влади про погляди та інтереси заінтересованих груп та сприяння підготовки відповідних нормативно-правових документів;
- в) спосіб морального тиску на суб'єктів влади;
- г) нелегальна діяльність певних груп спеціальних інтересів;
- д) забезпечення реалізації власних інтересів.

5. *Що не відноситься до інституційного середовища?*

- а) заборона на злиття двох компаній, що займають домінуюче становище на ринку;
- б) закон про захист прав споживача;
- в) домовленість господарюючих суб'єктів про термін поставки продукції;
- г) звичаї ділового обороту;
- д) угода олігополій про рівень цін.

6. *Чим характеризується інституційне середовище?*

- а) сукупністю організацій, що здійснюють регулювання обміну в економіці;
- б) наявністю формальних правил, що створені людьми для організації виробництва, обміну та споживання;
- в) сукупністю основних політичних, соціальних, правових, економічних правил, що створюють базис для виробництва, обміну, розподілу та споживання у суспільстві;
- г) способом взаємодії між індивідами та державою;
- д) впливом держави на поведінку окремих індивідів.

7. *Що відноситься до економічних інститутів?*

- а) установа, що регулює економічні відносини;
- б) фірма;
- в) домашнє господарство;
- г) асоціація;
- д) франчайзинг.

8. *Які економічні інститути функціонують на основі ринкових механізмів координації?*

- а) асоціація;
- б) базар;
- в) франчайзинг;
- г) аукціон;
- д) кооператив.

9. *Який економічний інститут характеризується більшою мірою альтруїзмом?*

- а) фонд;

- б) установа;
- в) домашнє господарство;
- г) асоціація;
- д) біржа.

10. У чому полягає сутність контракту?

- а) визначенні прав взаємодій суб'єктів;
- б) обміні повноважень та їх захисті;
- в) обміні неформальними нормами та правилами;
- г) закріпленні у нормативно-правовій формі інтересів суб'єктів;
- д) встановленні формальних обмежень у взаємодії між економічними суб'єктами.

Список рекомендованої літератури

Економічна теорія: навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2016. 268 с.

Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / под ред. А. А. Гриценко. Ин-т экономики и прогнозирования. Киев. 2013. 580 с.

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлата О. Є. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. Одеса: ОНЕУ, 2017. 325 с.

Ткач А. А. Інституційна економіка. URL: <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-a> (дата звернення: 03.09.2020).

Фертікова Т. М. Інституційна економіка: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. 128 с. URL: <https://anima4web.files.wordpress.com/2012/12/d184d0b5d180d182d196d0bad0bed0b2d0b0-d196d0bdd181d182d0b8d182d183d186d196d0b9d0bdd0b0>

Запитання для самоконтролю

1. Поняття інституційного середовища.
2. Чим відрізняється інституційне середовище від інституційної структури?
3. Основні ознаки конституційних правил.
4. Коли виникають економічні правила?
5. Коли виникають контракти?
6. В яких формах існує інституційне середовище?
7. Між ким виникають інституційні угоди?
8. У чому розбіжності та взаємодія між формальними і неформальними інститутами?
9. Яким чином змінюються механізми примусу залежно від типів інститутів?
10. Які основні причини виникнення неформальних правил бізнес-груп?
11. Чим характеризуються інститути спільних інтересів?
12. Наведіть приклади інститутів спільних інтересів.
13. Чи існують правові основи існування інституту лобіювання?
14. Чим відрізняється інститут лобіювання від корупційних схем?

Тема 3. Конституційні засади економічних відносин

П л а н

1. Економічні права, економічні свободи, соціально-економічна справедливість.
2. Інституційний статус людини. Інституційні рамки взаємодії бізнесу та стейкхолдерів.
3. Конституція різних економічних систем. Цілераціональна поведінка. Утилітаризм. Довіра. Емпатія.
4. Правова економіка. Економічні принципи верховенства права.

Практичне завдання

Визначте умови, причини та фактори, що необхідні для формування конституційної економіки в Україні.

Тестові завдання

1. Які елементи державного втручання можуть бути реалізовані при створенні конституційної економіки?

- а) директивне керування економікою;
- б) забезпечення державного планування;
- в) відмова від оподаткування;
- г) переважно нормативний розподіл продуктів харчування;
- д) збільшення ролі державного бюджету в фінансуванні економіки.

2. Що передбачає встановлення права на приватну власність?

- а) уряд може узяти будь-чию власність у тому разі, коли це є суспільним інтересом;
- б) вилучення приватної власності без компенсації;
- в) дозволяти людині розглядати блага, які вона накопила, як свою власність;
- г) одержавлення акціонерної власності;
- д) неможливість задовольняти суспільні інтереси за рахунок приватної власності.

3. У чому полягає право на працю?

- а) зобов'язання країни надавати роботу усім громадянам;
- б) можливість звільняти будь-яку особу за будь-якої причини;
- в) створити умови для повної зайнятості;
- г) зобов'язати роботодавців надавати роботу всім бажаючим;
- д) забезпечити безробітних суспільними роботами.

4. Який інститут конституційного права не впливає на економічний розвиток?

- а) судової влади;
- б) конституційної юстиції;
- в) опіки та піклування;
- г) парламентаризму;
- д) президента.

5. Які особисті права людини відносяться до трудових прав?

- а) на життя;
- б) збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги і демонстрації;
- в) на повагу до своєї гідності;
- г) на свободу світогляду і віросповідання;
- г) на працю.

6. Які права вважаються примусовою працею?

- а) військова або альтернативна (невійськова) служба;
- б) робота чи служба, що виконується згідно із законами про воєнний стан;
- в) робота, що виконується в умовах надзвичайного стану;
- г) безоплатна надурочна робота за вказівкою керівника;
- д) робота чи служба, що виконується за рішеннями суду.

7. Яке визначення стейкхолдерів?

- а) заінтересовані особи, які не залежать від діяльності організації;
- б) особи, які можуть порушувати діяльність організації або можуть впливати на її діяльність;
- в) групи впливу на діяльність держави;
- г) заінтересовані сторони, які мають легітимний інтерес у діяльності організації або можуть впливати на її діяльність;
- д) особи, які мають владу на фірмі.

8. Чим характеризується принцип верховенства права?

- а) можливістю виправляти «дефект» закону чи підзаконного акта;
- б) рівністю суб'єктів господарювання на основі ліквідації штучних нормативно-юридичних обмежень у використанні власного людського капіталу;
- в) пріоритетом закону перед правом;
- г) спрямованістю діяльності держави на захист права власності;
- д) перетворенням договору в нормативну конструкцію, що байдужа до господарського суверенітету суб'єктів, їх умов діяльності та цілей.

9. Чим характеризується соціально-економічна справедливість?

- а) регулюванням прав людини нормативно-правовими документами;
- б) загальновизнаною цінністю сучасного демократичного суспільства;
- в) рівністю у споживанні індивідуальних благ;
- г) рівністю у споживанні суспільних благ;
- д) складовою людської природи.

10. Хто є суб'єктом попиту на верховенство права у сучасних умовах?

- а) олігархія;
- б) найманий працівник;
- в) роботодавець;
- г) підприємець;
- д) середні верстви населення.

Список рекомендованої літератури

Гриценко О. А. Верховенство права в контексті економічної теорії. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3. С. 77–88. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/верховенство-права-в-контексті-еконо/> (дата звернення: 03.09.2020).

Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

Задохайло Д. В. Конституційна доктрина та регулювання економічних відносин у контексті конституційної реформи. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Вип. 13. С. 25–37.

Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / под ред. А. А. Гриценко. Ин-т экономики и прогнозирования. Киев. 2013. 580 с.

Колесніченко І. М. Институціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Скупінський О. В. Конституційна економіка: поняття та перспективи для України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 909–914. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2011_1_146

Ткаченко Ю. В. Конституційні засади економічної системи України. *Форум права*. 2014. № 2. С. 428–431. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_75.pdf (дата звернення: 03.09.2019).

Запитання для самоконтролю

1. Що включається в економічні права людини?
2. Що відноситься до нагальних трудових прав людини?
3. Що означає достойне життя людини?
4. Чим характеризується економічна свобода людини?
5. Які інституційні статуси існують у суб'єкта в економіці?
6. Які основні ознаки характеризують конституцію різних країн відносно економіки?
7. Які основні елементи визначають конституційні засади в економіці?
8. Які основні ознаки характеризують правову економіку?
9. У чому полягає принцип верховенства права в економіці?

Тема 4.1. Інституційні деформації економіки, їх зміст та сутність

П л а н

1. Сутність деструкції та дисфункції інститутів.
2. Причини інституційних деформацій.
3. Інституційні аномалії, її зміст та форми.
4. Види аномальної поведінки.

Тема 4.2. Форми інституційних аномалій в Україні

П л а н

1. Інституційні основи нелегальної економіки. Ціна підпорядкування закону.
2. Інституційна корупція. Хабарництво як інституційний комплекс.
3. Інституційні пастки. Залежність від попереднього розвитку.
4. Види інституційних аномалій.

Тема реферату

Форми інституційних аномалій в економіці України.

Практичне завдання

Інституційні пастки супроводжують економіку України в різних сферах. У них фіксуються стійкі негативні наслідки попереднього розвитку та прийняття рішення. Виявіть інституційні пастки в економіці, визначте історичні умови їх виникнення та можливі подолання у сучасних умовах.

Тестові завдання

1. Коли виникає дисфункція інститутів?

- а) інститут перестає виконувати свої функції;
- б) інститут перестає існувати;
- в) держава ухвалює нові закони;
- г) люди перестають слідувати існуючим правилам;
- д) змінюється зміст інститутів.

2. Що не підпадає під розуміння деструкції інститутів?

- а) порушення якісного змісту інститутів;
- б) девіація моделей поведінки людини;
- в) припинення дії певного закону;
- г) закріплення неефективної норми чи правила;
- д) нерівноважний стан господарської системи.

3. У чому полягає об'єктивний зміст інституційної аномії?

- а) інститут перестає існувати;
- б) у системі регулювання економічних відносин не вистачає необхідних норм;
- в) виникає новий закон, який суперечить старим нормам;
- г) правило та норми не виконують своїх функцій;
- д) відбувається зміна технологій виробництва.

4. У чому полягає суб'єктивний зміст інституційної аномії?

- а) суб'єкт не знає про існування нового закону;
- б) нові інститути не засвоєні та не зрозумілі для людей;
- в) люди не виконують законів суспільства;
- г) люди виступають проти нових інститутів;
- д) правопорушення та злочини.

5. Яким чином можна визначити інституційні пастки?

- а) неефективна стійка норма (неефективний інститут), що має самопідтримуючий характер;
- б) технічні умови для руйнування продукції;
- в) намагання спровокувати людей на злочинні дії;

- г) імпорт інститутів з іншого суспільного порядку;
- д) негативні наслідки використання правового закону.

6. Які витрати впливають на формування ціни підпорядкування закону?

- а) реєстрація фірми;
- б) необхідність продовження діяльності поза легальною діяльністю;
- в) витрати на рекламу;
- г) інфляційний податок;
- д) купівля товарів або послуг.

7. Що можна назвати QWERY-ефектом?

- а) лівосторонній рух;
- б) різні технологічні стандарти різних країн;
- в) конвеєрна система;
- г) різноманітність програмного забезпечення для комп'ютерів;
- д) неефективна правова норма.

8. Що є прикладом інституційні пастки?

- а) хабарництво;
- б) держава;
- в) фірма;
- г) кредит;
- д) держбюджет.

9. Які витрати виникають при виході з інституційної пастки?

- а) на виробництво продукції;
- б) витрати подолання механізму лобювання;
- в) необхідність адаптації нової норми до існуючого інституційного середовища;
- г) грошові кошти індивідуальних суб'єктів на прийняття рішення;
- д) видатки державного бюджету на підтримку безробітних.

10. Що не включається в ціну поза легальністю?

- а) витрати, що пов'язані із ухиленням від легальних санкцій;
- б) витрати ухилення від сплати податків;
- в) витрати на підтримку відсутності легальних прав власності;
- г) витрати на судове відтворення порушених прав;
- д) витрати доступу до позалегалних процедур вирішення конфліктів.

Список рекомендованої літератури

Ватаманюк М. М. Сучасні підходи до вирішення проблеми негативних екстерналій: теорія і практика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 109–114. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvnltu_2015_25.2_20)

[I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvnltu_2015_25.2_20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvnltu_2015_25.2_20)

Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 312 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12371/1/Shevchenko_2009.pdf

Інституційна тератологія як напрямок економічного дослідження. *Innovative development of science and education*. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens. Greece. 2020. P. 21–27. URL: <http://sci-conf.com.ua> (дата звернення: 03.09.2020).

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Ткач А. А. Інституційна економіка. URL: <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-a>

Фертікова Т. М. Інституційна економіка: навч. посіб.

Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. 128 с. URL: <https://anima4web.files.wordpress.com/2012/12/d184d0b5d180d182d196d0bad0bed0b2d0b0-d196d0bdd181d182d0b8d182d183d186d196d0b9d0bdd0b0>

Запитання для самоконтролю

1. Зміст деструкцій інститутів.
2. Які основні ознаки дисфункцій інститутів?
3. Які причини інституційних деформацій?
4. У чому виявляється інституційна аномалія?
5. Які існують види аномальної поведінки?
6. Що таке імпорт інститутів?
7. Які наслідки має імпорт інститутів?
8. Які інституційні аномалії можна спостерігати в особистому житті?
9. Що таке інституційна пастка?
10. Наведіть приклади інституційних пасток.
11. Які можливі шляхи подолання інституційних пасток?
12. Чим визначається ціна підпорядкування закону?
13. Чим визначається залежність від попереднього розвитку?
14. Які існують види інституційних аномалій?

Модуль II. ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІКИ

Тема 5.1. Класифікація трансакційних витрат

П л а н

1. Поняття та значення трансакцій. Типи трансакцій.
2. Зміст трансакційних витрат.
3. Типологія трансакційних витрат.
4. Поняття опортуністичної поведінки та її види. Механізм репутації. Прийняття рішення в умовах ризику.

Тема 5.2. Прикладні аспекти теорії трансакційних витрат

П л а н

1. Витрати пошуку інформацій альтернативних угод.
2. Витрати вимірювання.
3. Витрати ведення переговорів та специфікації повноважень.
4. Витрати контролю за виконанням контрактів та попередження опортуністичної поведінки.

Практичне завдання

Визначте сукупність трансакційних витрат, які виникають при: а) покупці споживчих товарів, б) отриманні споживчого кредиту, в) наданні нерухомості в оренду.

Тестові завдання

1. *Що таке трансакція?*

- а) будь-яка угода, що здійснюється між економічними агентами;
- б) договір купівлі-продажу товару або послуги;
- в) обмін повноваженнями між господарючими суб'єктами;
- г) витрати на ведення переговорів;
- д) контракт прийняття на роботу.

2. *У яких видах трансакцій існує інформаційна симетричність між учасниками угоди?*

- а) трансакція торговельної угоди;
- б) трансакція раціонування;
- в) трансакція управління;
- г) трансакція оподаткування;
- д) ухвалення судового рішення.

3. *Що відноситься до транзакційних витрат?*

- а) телефонні переговори;
- б) зарплата працюючих;
- в) проведення маркетингових досліджень;
- г) оплата вартості сировини та матеріалів;
- д) витрати на утримання юридичного відділу.

4. *Які витрати відносяться до виробничих?*

- а) транспортні витрати на доставку продукції;
- б) оплата праці маркетологів;
- в) вартість участі фірми у виставці-ярмарку;
- г) оплата вартості житла для персоналу;
- д) витрати на отримання прав користування житлом.

5. *Що таке специфічний актив?*

- а) актив фірми, який можна використовувати в інших сферах діяльності;
- б) актив фірми, продуктивність якого більше за інші активи порівняно з використанням у діяльності іншої фірми;
- в) актив фірми, продуктивність якого менша за інші активи фірми;
- г) нерухомі активи фірми;
- д) рухомі активи фірми.

6. *Що таке неспецифічний актив?*

- а) ресурс, який може використовуватися у будь-якій сфері діяльності;
- б) актив, який можна замінити іншим ресурсом, не втрачаючи його продуктивності;
- в) ресурс, який не можна використовувати у діяльності іншої фірми;
- г) здібності людини;
- д) підприємницька здібність.

7. *Чим характеризуються Ex ante (доконтрактні) транзакційні витрати?*

- а) ці витрати завжди більше за постконтрактні витрати;

- б) ці витрати більш прогнозовані;
- в) вони дозволяють передбачувати постконтрактні витрати;
- г) чим більший розмір цих витрат, тим більше можливостей прогнозувати постконтрактні витрати;
- д) вони включають у себе витрати із захисту порушених прав власності.

8. *Чим характеризуються Ex post (постконтрактні) трансакційні витрати?*

- а) витратами на рекламу свого товару;
- б) підготовкою платіжних документів для оплати товару;
- в) витратами на пошук нових клієнтів при виведенні на ринок інноваційного товару;
- г) витратами на перевірку юридичної чистоти контракту;
- д) витратами на адвоката.

9. *Чим визначається розмір трансакційних витрат?*

- а) витратами на транспортування товарів до споживача;
- б) витратами на переробку сировини у готову продукцію;
- в) витратами, що пов'язані із орендою приміщення;
- г) витратами, що забезпечують взаємодію між господарючими суб'єктами;
- д) витратами на організацію фірми.

10. *Що не впливає на опортуністичну поведінку?*

- а) ухилення від умов контракту;
- б) труднощі з контролю за поведінкою сторін контракту;
- в) недостатнє володіння інформацією однією зі сторін контракту;
- г) несумлінна поведінка однієї зі сторін контракту;
- д) недостатнє володіння нормативною базою однією зі сторін контракту.

Список рекомендованої літератури

Ватаманюк М. М. Сучасні підходи до вирішення про-

блеми негативних екстерналій: теорія і практика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 109–114. URL:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvntlu_2015_25.2_20

Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. *Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії*. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 312 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12371/1/Shevchenko_2009.pdf

Колесніченко І. М. *Інституціональна економіка: навч. посіб.* Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Ткач А. А. *Інституційна економіка*. URL: <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-a>

Фертікова Т. М. *Інституційна економіка: навч. посіб.* Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. 128 с. URL: <https://anima4web.files.wordpress.com/2012/12/d184d0b5d180d182d196d0bad0bed0b2d0b0-d196d0bdd181d182d0b8d182d183d186d196d0b9d0bdd0b0>

Запитання для самоконтролю

1. Що таке трансакції?
2. Чим трансакція відрізняється від обміну товарами?
3. Які існують види трансакцій?
4. Які витрати відносяться до трансакційних?
5. Яким чином трансакційні витрати впливають на раціональність вибору?
6. Що таке опортуністична поведінка?
7. Які види опортуністичної поведінки?
8. Яким чином механізм репутації попереджає опортуністичну поведінку?
9. Що є причиною опортуністичної поведінки?

10. Чим визначають витрати пошуку інформації для ухвалення рішення?
11. Що включається у витрати ведення переговорів?
12. Навіщо витрачатися на специфікацію повноважень?
13. Які інститути влади попереджають опортуністичну поведінку?
14. Що таке моральний ризик як форма опортуністичної поведінки?
15. Що таке здирництво як форма опортуністичної поведінки?

Тема 6.1. Специфікація прав власності

П л а н

1. Теорія виникнення систем прав власності.
2. Логіка виключення, уособлення та привласнення. Приватна власність.
3. Поняття специфікації прав власності. Теорема Коуза. Зовнішні ефекти (екстерналії).
4. Розщеплення прав власності. Причини розмиття прав власності.

Тема 6.2. Альтернативні режими прав власності

П л а н

1. Альтернативні режими прав власності: сутність та причини виникнення.
2. Режим вільного доступу.
3. Комунальна власність.
4. Державна власність.

Практичне завдання

Специфікація прав власності здійснюється при організа-

ції будь-якого інституту. Чим складнішою є інституційна діяльність, тим складніша специфікація прав власності. Проаналізуйте специфікацію прав власності при організації пайового інвестиційного фонду та при організації кондомініумів (об'єднання співвласників багатоквартирних будинків).

Тестові завдання

1. Що розуміється під правами власності?

а) санкціоновані поведінкові відносини, що виникають між економічними агентами з приводу використання обмежених ресурсів;

б) повні права економічних суб'єктів на річ;

в) можливість користуватися річчю на власний розсуд;

г) юридично оформлене право розпоряджатися річчю;

д) виключне право передавати річ іншій особі.

2. Що зазвичай розуміють під специфікацією прав власності?

а) визначення порядку доступу окремого індивіда чи групи до ресурсу;

б) введення режиму загального доступу до ресурсу;

в) виключення окремого індивіда чи групи з вільного доступу до ресурсу;

г) обмеження окремого індивіда чи групи у праві доступу до ресурсу;

д) порушення прав власності.

3. Які способи обмеження права власності носять технічний регламент?

а) заборона на торгівлю алкогольною продукцією після певного часу для власника магазину;

б) завдання замовником певних термінів виконання робіт підрядною організацією;

в) зобов'язання власника акцій оплатити послуги брокера відповідно до досягнутої домовленості;

г) обов'язок роботодавця оплачувати працю працівника відповідно до досягнутої угоди;

в) необхідність оплати патентування нових продуктів відповідно до чинного законодавства.

4. Які способи обмеження прав власності носять економічний характер?

а) обов'язок роботодавця оплачувати працю у розмірі не нижче МРОП (мінімального розміру оплати праці);

б) заборона перетину кордону без закордонного паспорта;

в) заборона на друк літератури, спрямованої на розпалювання міжнаціональної ворожнечі, для власника видавництва;

г) можливість накладення штрафних санкцій на працівника відповідно до Трудового кодексу;

д) закриття доріг для проведення ремонтних робіт.

5. Коли має місце розмиття прав власності?

а) слабка держава не здатна забезпечити захист прав власності;

б) швидкі економічні зміни приводять до зміни цінності благ і перерозподілу багатства;

в) права власності не визначені і частина цінних благ залишається у зоні загального доступу;

г) окрема людина отримує право користування обмеженим благом;

д) продаж акцій на фондовій біржі.

6. Які наслідки специфікації прав власності?

а) виникнення асиметрії інформації;

б) зростання трансакційних витрат;

в) створення стійкого економічного середовища, зменшення невизначеності і формування стійких очікувань;

г) погіршення розподілу повноважень в організації;

д) диференціація прав власності.

7. Які наслідки розмиття прав власності?

а) можливість передачі власником окремих своїх повноважень різним економічним агентам;

б) поділ власності підприємства між державою і приватними інвесторами;

в) неможливість забезпечити контроль власника за здійсненням окремих своїх повноважень;

г) розпорошення акціонерного капіталу фірми між значною кількістю дрібних акціонерів;

д) перевага надається оренді обладнання.

8. *Які дії відповідають процедурі розщеплення прав власності?*

а) право власника проконтролювати використання своєї власності довіреними особами відповідно до умов двосторонньої угоди;

б) можливість скасування угоди у зв'язку з порушенням контрагентом умов договору;

в) право власника звернутися до суду у разі порушення умов угоди;

г) юридична перевірка власником умов контракту перед його підписанням;

д) звернення покупця до суду на продавця у разі, коли останній відмовляється надати оплачений товар.

9. *Які умови стимулюють появу державної власності?*

а) необхідність задовольняти потреби членів суспільства у суспільних благах;

б) необхідність виробництва предметів першої необхідності;

в) збільшення конкуренції між ринковими суб'єктами;

г) необхідність посилити ідеологічний вплив на економічних агентів;

д) зменшення контролю суспільних організацій.

10. *Яким чином теорема Коуза дозволяє вирішувати проблему зовнішніх ефектів?*

а) введенням державою податку на виробників негативних екстерналій;

б) сплатою порушником одноразового штрафу;

в) вирішення питання здійснюється між виробником екстерналій та постраждалим без втручання держави;

г) вирішенням конфлікту в суді;

д) відмовою від ведення переговорів.

Список рекомендованої літератури

Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2010. 448 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12372/1/Shevchenko_2010.pdf

Ватаманюк М. М. Сучасні підходи до вирішення проблеми негативних екстерналій: теорія і практика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 109–114. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvltu_2015_25.2_20)

[I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvltu_2015_25.2_20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvltu_2015_25.2_20)

Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Ткач А. А. Інституційна економіка. URL: <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-a>

Фертікова Т. М. Інституційна економіка: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. 128 с. URL: <https://anima4web.files.wordpress.com/2012/12/d184d0b5d180d182d196d0bad0bed0b2d0b0-d196d0bdd181d182d0b8d182d183d186d196d0b9d0bdd0b0>

Запитання для самоконтролю

1. Унаслідок чого виникає необхідність у теорії прав власності?
2. Чим вирізняються правові системи прав власності?
3. Що розуміють під правами власності?
4. Назвіть та поясніть елементи переліку пучка прав

Оноре.

5. Що таке зовнішні ефекти (екстерналії)?
6. Сформулюйте теорему Коуза.
7. Що таке специфікація прав власності?
8. Що таке розщеплення прав власності?
9. Які причини розмиття прав власності?
10. Чим обумовлено існування альтернативних режимів прав власності?
11. Чому існує режим вільного доступу?
12. Чому приватна власність стає неефективним режимом привласнення?
13. У чому специфіка комунальної власності?
14. Наскільки необхідною є державна власність?
15. Чи завжди держава заінтересована у специфікації права власності?

Тема 7.1. Теорія контрактних відносин

П л а н

1. Зміст та значення теорії контрактів.
2. Поняття неповноти контрактів. Асиметрія інформації.
3. Типи та характер контрактів: класичний, неокласичний, імпліцитний.
4. Несприятливий відбір та способи його попередження.

Тема 7.2. Договірні відносини в економіці

П л а н

1. Налаштування стимулів виконавців. Здирництво на основі обрання типу контрактів.
2. Функції договірного права.
3. Типи договорів: досконалий та недосконалий.

Практичне завдання

Проаналізуйте таблицю 2 та оберіть до кожного типу контракту реальні приклади.

Таблиця 2

<i>Угоди</i> \ <i>Активи</i>	<i>Неспецифічні</i>	<i>Специфічні</i>	<i>Унікальні</i>
<i>разові</i>	класичний	неокласичний	неокласичний або імпліцитний
<i>випадкові</i>	класичний	неокласичний	неокласичний або імпліцитний
<i>регулярні</i>	класичний	імпліцитний	імпліцитний

Тестові завдання

1. Чим визначаються межі обміну в інституціональній економіці?

- а) ефективністю;
- б) раціональністю;
- в) контрактом;
- г) корисністю;
- д) витратами праці.

2. Чим виявляється акт економічного обміну в концепції інституціональної економіки?

- а) обміном рідких благ;
- б) обміном пучком прав власності;
- в) обміном корисностей;
- г) обміном продуктами праці;

д) угодою купівлі-продажу.

3. Яка найрадикальніша форма захисту від здирицтва?

- а) перетворення інтерспецифічного ресурсу в специфічний актив;
- б) перетворення загальних ресурсів у специфічні активи;
- в) перетворення специфічних ресурсів в інтерспецифічні;
- г) перетворення загальних ресурсів в інтерспецифічні;
- д) знищення інтерспецифічних ресурсів.

4. Які дві основні форми опортуністичної поведінки викремлюються в інституціональній теорії?

- а) спотворення інформації і заплутування;
- б) лобіювання та саботаж;
- в) моральний ризик і вимагання;
- г) шахрайство і обман;
- д) переконання і наполегливість.

5. Яка форма морального ризику вважається найпоширенішою?

- а) крадіжка;
- б) вимагання;
- в) залякування;
- г) лобіювання;
- д) ухилення.

6. Що таке рентоорієнтована поведінка?

- а) спроба індивідів збільшити своє багатство, здійснюючи непродуктивне використання ресурсів, що призводить до скорочення багатства суспільства;
- б) отримання абсолютної земельної ренти;
- в) отримання диференціальної земельної ренти;
- г) отримання економічної ренти;
- д) спроба індивідів за рахунок мультиплікативного ефекту

кту збільшити своє багатство на тлі зростання темпів інфляції.

7. Хто виступає гарантом у відносинах сторін за класичним контрактом?

- а) арбітражний суд;
- б) держава;
- в) контрагенти;
- г) посередник;
- д) постачальник.

8. В яких умовах доцільно укладати неокласичний контракт?

- а) інформаційної симетричності;
- б) інформаційної стабільності;
- в) невизначеності;
- г) низького ступеня ризику;
- д) визначеності майбутніх подій.

9. Який ступінь специфічності має ресурс при класичному контракті?

- а) високоспецифічний;
- б) інтерспецифічний;
- в) загального значення;
- г) середнього ступеня;
- д) унікальності.

10. Яка дія в інституціональній економіці здійснюється за допомогою контракту?

- а) отримання винагороди за надання інформаційно-консалтингових послуг;
- б) довірче управління майном власника;
- в) наймання / звільнення працівника;
- г) передача прав власності на благо;
- д) здійснення будь-якої фінансової операції.

Список рекомендованої літератури

Ватаманюк М. М. Сучасні підходи до вирішення проблеми негативних екстерналій: теорія і практика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 109–114.
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvntlu_2015_25.2_20)

[I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvntlu_2015_25.2_20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvntlu_2015_25.2_20)

Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

Камінська Т. М., Костюченко О. Є. Правові засади розвитку договірної економіки в охороні здоров'я України. *Економічна теорія та право*. 2016. № 4. С. 57–66.
URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/правові-засади-розвитку-договірної-е/>

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Ткач А. А. Інституційна економіка. URL: <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-a>

Фертікова Т. М. Інституційна економіка: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. 128 с. URL: <https://anima4web.files.wordpress.com/2012/12/d184d0b5d180d182d196d0bad0bed0b2d0b0-d196d0bdd181d182d0b8d182d183d186d196d0b9d0bdd0b0>

Запитання для самоконтролю

1. Основний зміст теорії контрактів.
2. Що таке асиметрія інформації?
3. Які ознаки асиметрії?
4. У чому полягає характер неповноти контракту?
5. Чим зумовлена необхідність різних типів контрактів?

6. Які ознаки притаманні класичному контракту?
7. Які ознаки притаманні неокласичному контракту?
8. Які ознаки притаманні імпліцитному контракту?
9. Як формуються стимули виконавців?
10. Що таке здирицтво на основі обрання контракту?
11. Які функції виконує договірне право?
12. Чим відрізняється досконалий договір від недосконалого?

Тема 8.1. Інституціональна теорія фірми

П л а н

1. Інституційні умови функціонування фірми.
2. Фірма як спосіб організації угоди.
3. Модель фірми «принципал-агент».

Тема 8.2. Інституційні форми фірми, їх позитивні та негативні риси

П л а н

1. Альтернативні форми ділових підприємств.
2. Внутрішні трансакційні витрати фірми. Порівняльні переваги та недоліки моделей корпоративного контролю.
3. Відділення власності від контролю. Менеджмент як інститут поєднання стимулів власника, підприємця та професіонала.

Практичне завдання

Оберіть відому фірму чи організацію та проаналізуйте ситуацію, відповідаючи на такі питання: як на фірмі вирішується проблема принципала і агента; яка організаційна структура сформована на фірмі: унітарна, дивізіональний холдинг, зміша-

на; які переваги та недоліки можна виявити на фірмі.

Тестові завдання

1. Які проблеми інституціональна теорія вирішує при організації фірми?

- а) вибору оптимальної структури трансакційних витрат;
- б) вибору оптимальної форми контракту;
- в) мінімізації зовнішніх витрат;
- г) специфікації прав власності;
- д) специфікації ресурсів.

2. Яким чином неокласична модель трактує природу фірми?

- а) фірма – це майновий комплекс;
- б) фірма – максимізатор прибутку;
- в) фірма – оптимальна форма контракту;
- г) фірма – організація, що володіє одним або декількома підприємствами;
- д) фірма – це господарська організація.

3. Які наслідки виникають у результаті створення фірми?

- а) економія на масштабі виробництва;
- б) економія на загальних витратах;
- в) економія змінних витрат;
- г) економія ресурсів;
- д) економія факторів виробництва.

4. Що визначають трансакційні витрати з позиції розміру фірми?

- а) верхню межу фірми;
- б) максимальний її розмір;

- в) нижню межу фірми;
- г) оптимальний розмір фірми;
- д) ефективний розмір фірми.

5. *Що відноситься до переваг приватнопідприємницької фірми?*

- а) високі витрати несення ризику;
- б) не виникає проблеми спільної власності;
- в) не існує проблем мотивації;
- г) немає проблем, пов'язаних з відносинами «принципала-агента»;
- д) відсутня проблема безбілетника.

6. *Хто такий агент у контрактній теорії фірми?*

- а) власник;
- б) консультант;
- в) менеджер;
- г) посередник;
- д) принципал.

7. *Хто такий принципал у контрактній теорії фірми?*

- а) агент;
- б) власник;
- в) консультант;
- г) менеджер;
- д) посередник.

8. *Яка організаційна форма фірми найбільшою мірою відповідає моделі «принципал-агент»?*

- а) товариство з обмеженою відповідальністю;
- б) некомерційна організація – фонд;
- в) партнерство;
- г) фірма з робочим самоврядуванням;
- д) приватнопідприємницька фірма.

9. Як досягається економія на загальних витратах у рамках інституціональної теорії фірми?

а) шляхом трансформації трансакційних витрат незалежних агентів на відкритому ринку в організаційні внутрішні витрати фірми;

б) за рахунок більш глибокої специфікації прав власності;

в) за рахунок вибору оптимальної структури трансакційних витрат;

г) шляхом застосування санкцій за прояв опортуністичної поведінки;

д) шляхом економії на масштабі виробництва.

10. Завдяки чому поглиблюється конфлікт між інтересами власників та менеджерами?

а) асиметрії інформації;

б) домінування неформальних правил;

в) неповноти контрактів;

г) розгалуженості ієрархії і ускладнення зв'язків;

д) зростання трансакційних витрат.

Список рекомендованої літератури

Горняк О. В. Еволюція концептуальних підходів до аналізу фірми в економічній теорії. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 7(1). С. 79–82. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_7\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_7(1)_19)

Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / под ред. А. А. Гриценко. Ин-т экономики и прогнозирования. Киев. 2013. 580 с.

Камінська Т. М., Костюченко О. Є. Правові засади розвитку договірної економіки в охороні здоров'я України. *Економічна теорія та право*. 2016. № 4. С. 57–66. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/правові-засади-розвитку-договірної-є/>

Економічна теорія: навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2016. 268 с.

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлата О. Є. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. Одеса: ОНЕУ, 2017. 325 с.

Модуль III. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ ЕКОНОМІКИ

Тема 9. Інституціональна теорія держави

П л а н

1. Інституційна природа держави. Інституційна місія держави. Поняття істеблішменту.
2. Інституційні провали держави. Інституційні основи виникнення бюрократії.
3. Влада як інститут. Деретулювання господарського життя. Анатомія влади-власності залежно від етапу розвитку.
4. Суспільні та мериторні блага. Трансакції управління. Зовнішні екстерналії.

Тема реферату

Роль істеблішменту в формуванні інституційного іміджу країни.

Тестові завдання

1. *Яка теорія пояснює можливості держави забезпечити економію ресурсів та рівень благоустрою суспільства?*
 - а) революційна;
 - б) насильства;
 - в) суспільного вибору;
 - г) експлуатації;
 - д) еволюційна.
2. *Яка теорія передбачає нерівний розподіл потенціалу*

насильства?

- а) революційна;
- б) насильства;
- в) суспільного вибору;
- г) експлуатації;
- д) еволюційна.

3. Яка теорія передбачає рівний розподіл потенціалу насильства?

- а) революційна;
- б) насильства;
- в) суспільного вибору;
- г) експлуатації;
- д) еволюційна.

4. Що є об'єктом вибору принципала (виборця) у рамках інституту держави?

- а) окреме благо;
- б) набір благ;
- в) неекономічне благо;
- г) відтворювальне благо;
- д) суспільне благо.

5. Що таке логроллінг?

- а) процес торгівлі політиками своїми голосами;
- б) розподіл агентом ресурсів з метою отримання особистої вигоди без їх безпосереднього використання;
- в) будь-які дії з просування необхідних законодавчих рішень заінтересованими особами або групами осіб;
- г) ризик невиконання розпоряджень, з яким стикається політик, коли він дає доручення бюрократам;
- д) надання завдань певним групам чиновників.

6. Що означає раціональне незнання?

- а) ситуація, за якої політик не вдається до становища виборців, оскільки на процедуру виборів більше впливає керів-

ництво країни, ніж виборці;

б) чиновник намагається зрозуміти проблеми кожного громадянина окремо, а не застосовує до всіх однакові загальні правила;

в) виборець вирішує голосувати без відповідного вивчення пропозицій політиків;

г) неможливість врахувати усі специфічні обставини прийняття рішення;

д) прийняття рішення кожним політиком відповідно до розуміння ситуації.

7. До чого приводить самотійне прийняття рішення чиновником в умовах відсутності персональної відповідальності?

а) підвищення гнучкості прийнятих рішень в умовах конкретної ситуації;

б) зростання ймовірності прояву корупції;

в) захисту інтересів окремої людини;

г) розширення можливості чиновників у переслідуванні власних (особистих чи кланових) інтересів;

д) зростання відповідальності за прийняття рішення.

8. Чим теоретично зумовлена доцільність втручання держави в економіку?

а) нерівністю сукупних витрат і вигод від подібного втручання;

б) додатковою вигодою, що отримує група економічних агентів;

в) необхідністю виробництва суспільних благ;

г) відстеженням ситуації, за якої виробництво деяких благ у країні починає знижуватися;

д) необхідністю виявлення влади над підприємцями.

9. Що таке влада?

а) здатність підпорядковувати волю інших суб'єктів у супереч їхнім бажанням;

б) можливість надавати рекомендації будь-якій особі;

- в) втручання у діяльність підприємців;
- г) намагання досягти власних інтересів;
- д) спосіб вирішення державних проблем.

10. Які якості не притаманні суспільним благам?

- а) неможливість виключити будь-кого від споживання цих благ;
- б) відсутність конкуренції між суб'єктами споживання;
- в) неподільність благ;
- г) відсутність індивідуальних способів сплати за користування товарами;
- д) неможливість виробництва товарів на приватних підприємствах.

Список рекомендованої літератури

Гриценко О. А. Верховенство права в контексті економічної теорії. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3. С. 77–88. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/верховенство-права-в-контексті-еконо/>

Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 312 с. URL: http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12371/1/Shevchenko_2009.pdf

Економічна теорія: навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2016. 268 с.

Задихайло Д. В. Конституційна доктрина та регулювання економічних відносин у контексті конституційної реформи. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Вип. 13. С. 25–37.

Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.

Запитання для самоконтролю

1. Визначення держави з точки зору інституціональної економіки.

2. У чому полягає інституційна місія держави?
3. Перерахуйте інституційні функції держави.
4. Що таке істеблішмент?
5. У чому виявляються провали держави?
6. Що таке зовнішні екстерналиї?
7. Основний зміст поняття «бюрократія».
8. Негативні риси бюрократії.
9. Які ознаки перетворюють владу в інститут?
10. За якими напрямками відбувається дерегулювання господарського життя?
11. Які ознаки притаманні суспільним благам?

Т е м а 10. Основи теорії інституційних змін

П л а н

1. Типологія змін.
2. Основні джерела інституційних змін.
3. Класифікація інституційних змін. Спонтанні зміни. Цілеспрямовані зміни. Свідомо розроблені зміни.
4. Траєкторія інституційних змін. Інститути розвитку. Модель інституційних змін Норта.

Тема реферату

Сучасні інститути розвитку, які забезпечують інноваційне зростання України.

Практичне завдання

Проілюструйте інституційні зміни у будь-якій сфері економіки, враховуючи їх ознаки: зміст правила (норми, інститути), яке потрібно змінити (дія, гарант, сутність зміни, санкції); тип правила; адресат правила; масштаб змін (кількість адресатів); швидкість змін (дискретне або інкрементне); причини змін; наслідки змін; вплив формальних та неформальних правил

на виникнення інституційних змін; суб'єктів, які зацікавлені в інституційних змінах (у тому числі тих, хто шукатиме ренти); механізм виникнення ідеї інституційних змін (попередній розвиток, запозичення інститутів, спонтанне виникнення, цілеспрямоване проектування); механізм розповсюдження ідеї інституційні зміни (соціальне навчання, цілеспрямоване інформування, індивідуальне навчання); механізм здійснення інституційних змін (державний імпорт інститутів, природна дифузія запозичення, легалізація спонтанного інституту, законодавство, характер поведінки суб'єктів – підтримка або протест).

Тестові завдання

1. Чим визначається верхня технічна межа виробничих можливостей економіки?

- 1) запасом знань у суспільстві і наявністю ресурсів;
- 2) кількістю патентів і винаходів на душу населення;
- 3) темпами економічного зростання;
- 4) рівнем виробничої ефективності;
- 5) рівнем технологічного розвитку.

2. Чим визначається нижня структурна межа виробничих можливостей економіки?

- 1) державною економічною політикою;
- 2) запасом знань у суспільстві і наявністю ресурсів;
- 3) ресурсним та економічним потенціалом;
- 4) структурою прав власності, яка визначає кількість організацій, які мінімізують витрати і максимізують випуск;
- 5) економічними пріоритетами розвитку держави.

3. Унаслідок яких інституційних інновацій порушується загальна логіка інституційних змін?

- а) ефекту блокування;
- б) збільшення обсягу інституційних ресурсів;
- в) інституційного конфлікту;
- г) інституційної пастки;
- д) зміни освітніх програм навчання.

4. Коли інституційні зміни не відбуваються?

- а) змінюється суб'єкт норми;
- б) змінюється зміст правила;
- в) змінюється опис санкцій за порушення правила чи закону;
- г) змінюється поведінка людини унаслідок випадкових обставин;
- д) змінюється гарант правила.

5. На які елементи інституційної структури впливають інституційні зміни в економіці?

- а) систему формальних та неформальних правил, що формується у рамках системи координації господарської діяльності суб'єктів економіки;
- б) сукупність формальних інституційних обмежень, що визначають можливі економічні взаємодії у певних сферах і галузях економіки;
- в) форму взаємодії інститутів у процес еволюції;
- г) тільки на неформальні інститути;
- д) екологічні стандарти виробництва.

6. Які фактори не впливають на інституційні зміни?

- а) технологічні зміни;
- б) відкриття нових ринків;
- в) зростання населення;
- г) зміни суспільних цінностей;
- д) зміни індивідуальних переваг.

7. Що таке інституційна рівновага?

- а) ситуація, за якої при існуючому співвідношенні сил агентів ніхто з них не вважає для себе вигідним витратити ресурси на реструктуризацію відносин;

- б) ситуація, коли інституційні угоди забезпечують рівновагу за Парето-оптимальністю;
- в) ситуації, за яких будь-які інституційні зміни не приводять до поліпшення за Парето;
- г) ситуація, за якої набір контрактних відносин забезпечує максимізацію суспільного блага у довготерміновій перспективі;
- д) ситуація, за якої суб'єкти не вважають за необхідне змінювати існуючий порядок у суспільстві.

8. *У чому виявляється залежність траєкторії інституційних змін від попереднього розвитку?*

- а) зміна неформальних правил не може відбуватися дискретно;
- б) у процесі еволюційних змін природним чином тільки ефективні інститути стають систематично діючими;
- в) у будь-який час в економіці можуть відбуватися будь-які інституційні зміни;
- г) в інституційному середовищі залишаються інститути попереднього розвитку, навіть у разі їхньої неефективності;
- д) неформальні інститути з часом перетворюються у формальні.

9. *У чому сутність ефекту блокування?*

- а) існуючі інститути не можуть бути змінені унаслідок занадто високих транзакційних витрат;
- б) деякі суб'єкти влади не зацікавлені у зміні старих правил;
- в) в економіці здійснюється зміна правил, які були розроблені у попередній період;
- г) недіючі правила викривляють стимули економічних агентів;
- д) у будь-який час в економіці можуть відбутися будь-які інституційні зміни.

10. *Що таке інститути розвитку?*

- а) спеціалізовані державні або недержавні організації, діяльність яких спрямована на усунення провалів ринку, що

стримують економічний розвиток;

б) приватні підприємства, діяльність яких спрямована на інновації;

в) підприємства, які швидко розвиваються;

г) підприємства, які фінансуються з державного бюджету;

д) правила та норми, які регулюють економічний розвиток.

Список рекомендованої літератури

Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2016. 268 с.

Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / под ред. А. А. Гриценко. Ин-т экономики и прогнозирования. Киев. 2013. 580 с.

Запитання для самоконтролю

1. Чим визначаються інституційні зміни?
2. В яких випадках відхилення від норми не приводить до її зміни?
3. Які існують типи інституційних змін?
4. За рахунок чого виникають інституційні зміни?
5. Які джерела інституційних змін?
6. Що таке спонтанні зміни?
7. Що таке цілеспрямовані зміни?
8. Що таке свідомо розроблені зміни?
9. Чи завжди інституційні зміни впливають на зростання ефективності використання ресурсів?
10. Що таке ефект блокування?
11. Чим визначається траєкторія інституційних змін?
12. Що таке інститути розвитку?
13. Які риси притаманні моделі інституційних змін Норта?

Тема 11. Інституціональні технології економічного розвитку

П л а н

1. Поняття інституціональних технологій, їх характер та форми.
2. Групи спеціальних інтересів та їх вплив на економічний розвиток.
3. Інституціональне планування. Критерії ефективності інституціональних технологій. Етапи інституціонального планування.
4. Імпорт інститутів. Імплантація інститутів. Цілеспрямоване інформування. Соціальне навчання.

Практичне завдання

Наведіть приклади імпорту будь-якого інституту, правила, закону, будь-якої діяльності, норми в сучасних умовах України. Проаналізуйте наслідки такої трансплантації.

Тестові завдання

1. Що таке інституціональні технології?

- а) генерація (вирощування) інститутів, що приводить до зменшення трансакційних витрат функціонування економічної системи;
- б) спосіб упровадження Інтернет-ресурсів;
- в) трансформаційні процеси у суспільстві;
- г) інноваційні виробничі технології;
- д) організаційні та методичні засоби освіти.

2. Що відноситься до інституціональних технологій?

- а) проведення передвиборчої кампанії;

- б) введення нових правил гри у суспільстві;
- в) виробничі технології;
- г) способи просування товарів на ринку;
- д) закріплення існуючих правил.

3. *Що є стимулом для упровадження інституціональних технологій?*

- а) бажання окремих суб'єктів покращити умови свого життя;
- б) зменшення невизначеності при прийнятті рішення та зниження трансакційних витрат;
- в) директивні вказівки суб'єктів влади;
- г) бажання підприємців знизити витрати на просування товарів;
- д) збільшення сукупного доходу суспільства.

4. *Які негативні наслідки виникають при упровадженні інституціональних технологій?*

- а) може призвести до конфлікту інтересів різних економічних суб'єктів;
- б) збільшують можливості суспільства до розвитку;
- в) забезпечують стимул до розвитку економічної науки;
- г) покращують умови функціонування існуючих інститутів;
- д) стимулюють розвиток освіти та навчання.

5. *Що таке інституціональне проектування?*

- а) процедура упровадження ефективних інститутів, які формують інституційне середовище та змінюють інституційну структуру суспільства;
- б) планування показників розвитку економіки;
- в) процедура запозичення нових інститутів з іншого інституційного середовища;
- г) трансформаційні зміни інституційного середовища;
- д) упровадження нових неформальних інститутів.

6. *Які елементи не враховуються для здійснення інституціонального планування?*

- а) мета планування;

- б) механізми впливу на інституційне середовище;
- в) розробка стратегії;
- г) інтерес суб'єктів влади;
- д) зміна формальних та неформальних правил.

7. *Що таке імпорт інститутів?*

- а) запозичення норм або правил з країн, що розвиваються;
- б) упровадження інституту, який є більш ефективний у сучасних умовах;
- в) відтворення неформальних інститутів за зразками інших країн;
- г) процес запозичення інститутів, що сформовані в іншому інституційному середовищі;
- д) прогнозування становлення нового інституту.

8. *Що таке парадокс передачі інституту?*

- а) у результаті передачі *інституціональних* технологій виграш отримує країна-експортер, а країна-імпортер програє;
- б) у результаті передачі *інституціональних* технологій виграш отримує країна-імпортер, а країна-експортер програє;
- в) обидві країни у виграші;
- г) обидві країни у програші;
- д) виграш отримують інші країни.

9. *Що розуміється під групами спеціальних інтересів?*

- а) сукупність економічних суб'єктів, які характеризуються збігом економічних інтересів і мають вибіркові стимули для виробництва спільного блага або прийняття спільного рішення;
- б) економічні суб'єкти, інтереси яких не співпадають з інтересами інших суб'єктів;
- в) органи влади, які спрямовують свою діяльність на досягнення спільних рішень;
- г) суб'єкти, рішення яких має негативний вплив на економічний розвиток;
- д) суб'єкти, рішення яких має позитивний вплив на економічний розвиток.

10. Які негативні наслідки виникають при блокуванні інституційних технологій?

а) спонукає до розробки проєктів моделей поведінки господарюючих суб'єктів;

б) виникають інституційні технології хабарництва (ефект навчання);

в) попереджає можливі наслідки впровадження неефективних інститутів;

г) запроваджують функціонування інститутів розвитку;

д) забезпечують соціальне навчання шляхом передачі нових знань.

Список рекомендованої літератури

Кредісов А. І., Білоус А. О. Державно-приватне партнерство: світовий досвід та його використання в Україні. *Економіка України*. 2017. № 2. С. 4–16.

Тарасевич В. М. Про державно-капіталістичну обумовленість інноваційного розвитку національної економіки. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 16–32.

Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. Київ: Либідь, 2006. 480 с.

Чернявська О. І. Інституційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку суспільства в умовах поглиблення техноглобалізму. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29903/1/22_161-168.pdf

Шевченко Л. С. Інноваційні моделі соціально-економічного розвитку: Україна на тлі світових процесів. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2. С. 9–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_2_3

Запитання для самоконтролю

1. Що таке інституціональні технології?
2. Які фактори стимулюють упровадження інституціональних технологій?
3. Які характеристики притаманні групам спеціальних інтересів?

4. Яким чином групи спеціальних інтересів впливають на економіку?
5. Чи завжди вплив груп спеціальних інтересів має позитивний характер?
6. Яким чином здійснюється інституціональне планування?
7. За якими критеріями оцінюється ефективність інституційних технологій?
8. Що таке імпорт інститутів?
9. Які наслідки для економіки має трансплантація інститутів?
10. Які існують стратегії упровадження інституціональних технологій?

Т е м а 12. Інститути інноваційного розвитку

П л а н

1. Теорія інновацій.
2. Цифрові технології. Мережеві структури. Інтернет як інститут.
3. Інституційне облаштування цифрової економіки. Інформаційно-мережева економіка.
4. Цифровізація управління. Електронний уряд. Цифрові тренди України. Інституційні бар'єри цифровізації економіки.

Практичне завдання

Формування цифрової економіки в Україні потребує становлення певних інституційних передумов. В Україні розроблена програма «УКРАЇНА 2030 – КРАЇНА З РОЗВИНУТОЮ ЦИФРОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ». Проаналізуйте цю програму та визначте передумови та сценарії, які пропонуються урядом для імплементації цифрових технологій, та розкрийте їх зміст (<https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>).

Тестові завдання

1. У чому полягає основна ідея теорії інновацій?

- а) науковий та технологічний розвиток повинні бути пов'язані в єдиний комплекс;
- б) інноваційно-технологічний розвиток повинен впливати тільки на структурні зміни в економіці;
- в) розвиток інновацій повинен здійснюватися без втручання держави;
- г) інновації мають тільки позитивні наслідки;
- д) інновації можуть здійснюватися тільки на основі економічного застою.

2. Що таке цифрова економіка?

- а) тип економіки, де ключовими факторами та засобами виробництва є цифрові дані та мережеві транзакції;
- б) тип економіки, який існує в умовах машинного виробництва;
- в) основним ресурсом економіки виступає робоча сила;
- г) економіка, де основними галузями є сільське господарство та промисловість;
- д) основна мета економіки – досягти рівня економіки розвинутих країн.

3. Чим відрізняється інформаційне суспільство від суспільства, в якому домінує традиційна промисловість?

- а) основним джерелом розвитку є промисловість;
- б) основним джерелом нових робочих місць стають нові технології;
- в) інформація, знання, інформаційні послуги зростають більш швидкими темпами;
- г) покращується якість продуктів харчування;
- д) збільшується обсяг банківських послуг.

4. Що таке цифровізація (цифрова трансформація) суспільства?

а) перетворення наявних аналогових продуктів, процесів та бізнес-моделей організації на основі ефективного використання цифрових технологій;

б) збільшення математичних досліджень у суспільстві;

в) перехід діяльності фірм у режим online;

г) збільшення кількості робітників, які займаються ІТ-технологіями;

д) збільшення обсягів інвестицій у розвиток нових технологій.

5. Які основні вигоди виникають від цифровізації суспільства?

а) державні службовці отримують переваги у вирішенні стратегічних завдань;

б) зростає продаж комп'ютерів;

в) істотно збільшується продуктивність праці;

г) зростатиме загальний обсяг інвестицій у цифровізацію промисловості, бізнесу та інфраструктури;

д) покращується освіта.

6. Що не відноситься до цифрових технологій?

а) Інтернет речей;

б) роботизація;

в) штучний інтелект;

г) механізація виробництва;

д) безпаперові, адитивні технології (3D-друк).

7. Що відноситься до опорних (твердих) елементів цифрової інфраструктури?

а) мобільна інфраструктура зв'язку та широкопasmового доступу (3G, 4G, 5G);

б) інфраструктура ідентифікації та довіри (citizen ID, Bank ID, mobile ID);

в) інфраструктура е-комерції та е-бізнесу (e-contract, e-invoicing, e-logistics);

г) промислові цифрові інфраструктури (Індустрія 4.0);

д) інфраструктура державних послуг (e-government).

8. *Що відноситься до сервісної (м'якої) інфраструктури?*

- а) фіксована інфраструктура ширококутвого доступу до Інтернету;
- б) магістральні, дистрибуційні та локальні мережі, точки обміну трафіком;
- в) інфраструктура життєзабезпечення (цифрові медичні, освітні, транспортні, логістичні та інші системи, системи громадської безпеки);
- г) інфраструктура супутникового зв'язку;
- д) обчислювальна інфраструктура (хмарна, або віртуалізована).

9. *Які основні інституційні бар'єри існують для розвитку цифрового тренду в Україні?*

- а) відсутність системи правил, регламентів, стандартів збирання, класифікації, зберігання та використання інформаційних даних;
- б) небажання уряду займатися сучасними питаннями;
- в) відсутність можливостей у громадян використовувати цифрові технології;
- г) відсутність підручників у школах;
- д) побутові проблеми у громадян.

10. *Який основний зміст має впровадження цільового (форсованого) сценарію цифровізації суспільства?*

- а) інерційне продовження тенденцій минулого;
- б) держава здійснює стандартні та формальні кроки для упровадження нових технологій;
- в) забезпечення верховенства права та усунення інституційних (законодавчих, податкових тощо) бар'єрів, що перешкоджають розвитку цифрової та інноваційної економіки;
- г) взаємодія громадян із державою відбувається через електронний кабінет;
- д) збільшення фінансування державного сектору.

Список рекомендованої літератури

Гриценко О. А. Цифрова економіка: сучасні виклики для економістів та правознавців. *Економічна теорія та право*. 2018. № 1 (32). С. 77–91.

Доклад Всесвітнього банку «Цифровые дивиденды». UKR: <https://publications.worldbank.org/>

Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. Київ: Либідь, 2006. 480 с.

Чернявська О. І. Інституційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку суспільства в умовах поглиблення техноглобалізму. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29903/1/22_161-168.pdf

Шевченко Л. С. Інноваційні моделі соціально-економічного розвитку: Україна на тлі світових процесів. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2. С. 9–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_2_3

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Асиметрія інформації – нерівномірний розподіл інформації між контрагентами угоди, що призводить до дисбалансу їх можливостей та конфлікту інтересів. Асиметрія інформації має місце у разі, коли одна зі сторін має більше, або більш якісну інформацію. У 2001 р. Нобелівська премія була присуджена Джорджу Акерлофу, Майклу Спенсу и Джозефу Стігліцу за «аналіз ринків з асиметричною інформацією». Є три види асиметрії інформації: 1) приховані характеристики благ (сторони угоди не мають необхідної інформації про умови договору); 2) приховані дії (одна зі сторін не володіє повною інформацією про дії іншої сторони); 3) приховані наміри (сторони приховують або викривляють свої наміри). За можливостями обробки інформації асиметрія розподіляється на таку, що: не потребує особливих знань; яка можлива тільки після укладання угоди; яку можна отримати після певного періоду. Асиметрія інформації є властивістю будь-якого ринку. Вона проковує опортуністичну поведінку.

Верховенство права – фундаментальна ознака правової економіки, завдяки якій забезпечується реалізація міри поєднання свободи та рівності людини у сфері економічного життя, справедливості умов господарювання, розподілу доходу тощо. Основні принципи верховенства права в економіці: рівні умови специфікації права власності незалежно від її форми (визначення змісту, процедур оформлення, забезпечення рівня захисту), що суттєво розширює економічну свободу учасників господарського обороту, стимулює їх особисте та виробниче споживання (інвестування, нагромадження капіталу тощо); відсутність інституту кримінальної репресії та конфіскації власності в разі посягання приватного власника на владу політичної еліти; ліквідації штучних нормативно-юридичних обмежень у використанні власного

людського капіталу; економічна свобода суб'єктів господарювання реалізується шляхом укладання добровільних контрактів та договорів; самостійне формування програми діяльності, вибору постачальників і споживачів, встановлення цін, вільного наймання працівників та розпорядження прибутком.

Влада – здатність підкоряти волю інших людей навіть усупереч їх бажанням. Економічна влада – контроль над економічними ресурсами, власністю та будь-якими цінностями. Структура влади включає суб'єкта (тих, хто має силу впливу на інших людей), об'єкт (тих, на кого має впливати влада), інструменти впливу (примус, насильство, авторитет). Функції влади: регулятивна, координаційна, обмежувальна, контролююча, виховна. Інституціоналізація влади – наявність суспільних норм, правил, що забезпечують вплив на об'єкти та способи забезпечення підкорення владі шляхом накладання певних санкцій.

Групи спеціальних інтересів – сукупність агентів, які характеризуються збігом економічних інтересів і на яких діють виборчі стимули для виробництва спільного колективного блага. Ці групи шукають можливість отримувати інституціональну ренту (тобто додаткові права) завдяки зайнятим позиціям. Вони створюють групи лобіювання, олігархічні й монополістичні угруповання, що беруть участь у перерозподілі ресурсів, специфічні інститути, що координують поведінку своїх суб'єктів в особливих сферах економічного життя. Це можуть бути організації споживачів, союзи підприємців, олігархічні верстви, бізнес-монополістичні структури.

Дерегулювання економіки – зменшення масштабів впливу держави на господарську діяльність. Послаблення державної регламентації відбувається на основі переосмислення економічної ролі держави, неефективності державного регулювання, посилення ризику бюрократизації державного апарату. У розвинутих країнах дерегулювання поширилося в 1970 – 80-х рр. У перехідних економіках дерегулювання економіки відбувається шляхом: роздержавлення, приватизації, демонополізації, лібералізації господарських процесів.

Держава – інституціональна організація, яка формує універсальні принципи поведінки для різних інституційних

суб'єктів та має порівняну перевагу у здійсненні насильства у межах певної території, кордони якої визначаються її здатністю стягувати податки. Інституційними ознаками держави є наявність суверенітету, монополія на здійснення узаконеного насильства та забезпечення управління суспільством за допомогою спеціального механізму (апарату). Держава – це спосіб ієрархічного зв'язку на основі передачі громадянами частки своїх прав на контроль за своєю діяльністю у сферах специфікації і захисту прав власності, створення каналів обміну інформацією, розробки стандартів поведінки, здійснення правоохоронної діяльності та виробництва суспільних благ. Діяльність держави здійснюється на основі соціального контракту, примусу та насильства.

Деформація інститутів – порушення впливу інститутів на суспільне життя, що призводить до руйнування тих сфер, на які ці інститути повинні впливати. Деформація може відбуватися шляхом *деструкції* інститутів, тобто порушення внутрішнього змісту інституту, що наносить шкоду суспільству; *дисфункції* інститутів, тобто призводить до розладу тієї сфери життя, яку він повинен упорядкувати; *атрофії* та переродження інститутів, тобто інститути відторгаються і стають неспроможними виконувати свою функцію.

Довіра – базовий інститут формування суспільних відносин. Довіру можна визначати як: а) певний рівень впевненості у позитивних наслідках дій іншого; б) сукупність очікувань, що поділяються усіма учасниками обміну; в) усвідомлення імовірності негативних наслідків; г) очікування певних дій оточуючих, що впливають на вибір індивіда, коли індивід повинен почати діяти до того, як стануть відомими дії оточуючих. Довіру класифікують на: довіру до людей, побудовану на особистісних зобов'язаннях; довіру до абстрактних систем (гроші, символи, знаки), що передбачає безособові зобов'язання. За джерелами довіру класифікують на: 1) довіру, що базується на загрозі покарання, коли одна сторона впевнена у надійності іншої, оскільки втрати від санкцій за порушення довіри перевищують вигоди від опортунізму; 2) довіру, що базується на розрахунку. Така довіра виникає, коли довіритель усвідомлює, що інша сторона має намір здійснити дію, що є вигідною; 3) довіру, що базується на відно-

синах. Виникає від повторюваних взаємодій між сторонами. Інформацію для формування довіри довіритель отримує від самих відносин – тривалого позитивного досвіду; 4) довіру, що базується на інститутах. Інститути діють як механізм реалізації довіри. Індивід довіряє інституту, а інститут потім вирішує, хто, в зоні його компетенції, вартий такої довіри.

Економічна теорія права власності – розділ інституціональної економіки, який вивчає роль правового механізму в господарському житті суспільства та виходить з того, що будь-яке економічне рішення повинно спиратися на набір правомочностей, які забезпечать найзручніший, найвигідніший та доцільний спосіб його реалізації. Основні положення теорії прав власності: 1) права власності формуються як відносини між людьми з приводу використання обмежених речей; 2) права власності – це можливість контролювати використання ресурсів шляхом розподілу витрат та вигод при їх привласненні; 3) право власності визначає поведінкові орієнтири – одні способи поведінки вони заохочують, інші – подавляють; 4) переструктуризація (тобто зміна або суб'єктів, або об'єктів, або повноважень) прав власності веде до зрушення у системі економічних стимулів, що приводить до пошуку інших форм поведінки; 5) несанкціонована (неправомірна, злочинна) поведінка суб'єктів розглядається як раціональний економічний вибір, в якому враховуються негативні стимули (покарання).

Зовнішні ефекти (екстерналії) – наслідки, які виникають для третьої сторони, яка не має відношення до укладеної угоди між іншими суб'єктами або не включена у діяльність, якою вони займаються. Цей вплив не враховується у повному обсязі у ринкових цінах. Позитивні зовнішні ефекти виникають тоді, коли діяльність певних економічних суб'єктів приводить до виникнення додаткових вигод для інших суб'єктів, які за них не сплачують. Негативні ефекти виникають тоді, коли третя сторона вимушена нести додаткові витрати для подолання негативного впливу на ситуацію.

Імпорт інститутів – процес запозичення інститутів, що виникли в іншому інституційному середовищі, де вони з'являються у результаті об'єктивного закономірного процесу.

Для імпортованого інституту в новому інституційному середовищі створюються певні умови для його впровадження (трансплантація) з метою його ефективного функціонування.

Інститут – усі усвідомлено розроблені людьми обмеження, що регулюють, координують поведінку економічних агентів та упорядковують взаємодії між ними, а також передбачають механізми контролю за дотриманням цих правил. Інститути розподіляють на: *інститути-норми*, до яких включається уся сукупність правил, що регулюють поведінку людей; *інститути діяльності*, тобто спеціалізовані сфери діяльності, в яких норми та правила регулюють діяльність професійних груп; *інститути-організації*, тобто усі установи та організації, що регламентують, контролюють, захищають діяльність суб'єктів та примушують їх дотримуватися упроваджених норм. До них належать усі державні (сама держава та її органи, комітети) та саморегулюючі (фірми, домогосподарства, товариства) організації. Інститути виконують у суспільстві функції: інформаційного інструментарію, зниження рівня невизначеності зовнішнього середовища, економії витрат часу на прийняття рішення, координаційну, регулюючу, стимулюючу.

Інституційна інерція (*залежність від попереднього розвитку, Path Dependency*) – послідовність інституційних змін, на результат яких сильний вплив мають віддалені події минулого, що мали не тільки систематичний, а й випадковий характер. Інституційна інерція провокує *інституціональний конфлікт* – результат неузгодженості між необхідними (інноваційними) інститутами та механізмом блокування їх виникненню, що провокує збереження *інституційних пасток*.

Інституційна пастка – неефективна стійка норма (інститут), що виникла за попередніх умов, де була ефективною, але в теперішніх умовах вона продовжує використовуватися при прийнятті рішення, однак не сприяє суспільній вигоді. Інституційні пастки продовжують діяти унаслідок самопідтримуючих механізмів, тобто наявності ефекту блокування (lock-in effect). За Норттом, інституційна пастка означає, що раніше прийняте рішення важко скасувати через значні за розміром тран-

сакційні витрати.

Інституційна угода – будь-які домовленості між індивідами та/або групами, що визначають способи кооперації та узгодження взаємовідносин. До інституційних угод відносяться родина, домогосподарство, фірма, держава тощо.

Інституційні зміни – процес трансформації формальних та / або неформальних інститутів, а також відповідні механізми ефективності примусу до виконання правил та обмежень. Є *еволюційний шлях інституційних змін* (відбір і закріплення таких форм поведінки, які найбільшою мірою сприяють виживанню і процвітанню всієї спільноти) та *революційний шлях інституційних змін* (заснований на запозиченні та імпорту інститутів).

Інституціональні технології – способи упровадження (*трансплантації*) інститутів, що виникли в іншому інституційному середовищі, а також механізм генерації (вирощуванні) власних нових інститутів, що приводить до зниження транзакційних витрат функціонування економічної системи та забезпечує економічний розвиток.

Інституціоналізація економіки – процес трансформації суспільних відносин в інститути, що врегульовують відносини суб'єктів, як на рівні економіки в цілому, так і в кожному сегменті (фінансовий, банківський сектори тощо) та частині економіки (ринок землі, ринок капіталів тощо).

Інституційна аномія – відсутність норм (законів) у суспільстві, які необхідні для функціонування економіки, або заперечення (неприйняття за різними обставинами) норм людьми, тобто останні не підпорядковують свою поведінку чинним правилам та законам. Перша сторона відображає об'єктивний аспект аномії, друга – характеризує суб'єктивний підхід. Всезагальна аномія пов'язана з тим, що поява нових інститутів відстає від об'єктивно-еволюційного розвитку суспільства. Міжсистемна аномія виникає тоді, коли суспільство переходить від однієї суспільної системи до іншої. Внутрісистемна аномія знаходить свій прояв у протиріччі між індивідуально прийнятими і суспільно необхідними нормами життєдіяльності.

Інституціональна економіка – науковий напрям до-

дслідження економіки, що базується на поведінковій моделі обмеженої раціональності суб'єкта, який приймає рішення на основі неповноти інформації, невизначеності зовнішнього світу та вибирає у межах наявних формальних та неформальних інститутів. Основні положення інституціональної економіки: обмеженість інформації; вплив інститутів на поведінку суб'єктів; врахування фактора очікування; нового розуміння права власності; наявності трансакцій і трансакційних витрат.

Інституціональне проектування – усвідомлена діяльність щодо розробки, формування моделей економічних інститутів, норм, правил, порядків, що цілеспрямовано впроваджуватимуться у господарське життя суспільства. Основна мета інституціонального проектування – оптимізувати відносини та інтереси різних суб'єктів та досягти компромісу між ними. Інституціональне проектування – один із способів здійснення інституційних змін, що відбуваються шляхом революційних перетворень. Ефективність інституціонального проектування досягається на основі дослідження інституційних змін, які потрібні суспільству, та пошуком адекватних інструментів їх досягнення. Інституціональне проектування спирається на такі основні принципи: 1) етапна повнота; 2) компонентна повнота проекту; 3) достатня різноманітність стимулів; 4) максимальна захищеність від опортуністичної поведінки; 5) співучасть учасників проекту.

Інституціональна тератологія (з гр. *teras* – чудовисько, урод) – частина інституціональної теорії, яка вивчає причини походження, форми і механізми функціонування патологічних станів в економічній сфері життєдіяльності суспільства. Тератологія розділена на загальну і приватну: перша відшукує і вивчає закони, які лежать в основі виникнення різного роду відхилень від норми; друга розглядає інституційні умови виникнення окремих видів аномальної поведінки (відхилень, девіацій, правопорушень, злочинів).

Інституційне середовище – сукупність основоположних політичних, соціальних, економічних, правових норм, які стають базисом суспільного життя. В інституційне середовище включаються як формальні (закріплені суб'єктами влади), так і

неформальні (неписані норми поведінки) правила та організації, які визначають рамки людської діяльності. Інституційне середовище має структуру – упорядкований спосіб поєднання (і взаємодії) окремого індивіда через систему інституційних угод із інституційним середовищем.

Істеблішмент (*establishment* – упорядкованість, установа) – взаємопов’язана сукупність економічних, політичних, релігійних, державних і недержавних установ і організацій, що володіють засобами впливу (різними важелями владних повноважень) на суспільство. Персоніфіковані форми істеблішменту уособлені в образах окремих людей (відомих політиків, державних діячів, представників культури, мистецтва, науки, спорту), які істотно впливають на суспільну свідомість. Громадський істеблішмент – це суспільний устрій країни, в якому закладений своєрідний соціокультурний код нації, свого роду суспільна ДНК, де зберігаються і успадковуються усі історично зумовлені відносини суспільства, що забезпечує внутрішню основу впорядкованості кореляційних, ієрархічних суспільних зв’язків і зовнішній образ країни, згідно з яким та чи інша країна представлена у світовому співтоваристві.

Контракт – будь-які узгоджені взаємодії між людьми, угоди про обмін, розподіл правомочностей та засоби їх захисту в межах існуючого інституційного середовища. Основні типи контрактів: *класичний контракт* – усі умови взаємодії сторін чітко і детально визначені (приклад, контракт купівлі-продажу). *Неокласичний контракт* – довгостроковий контракт в умовах невизначеності, особливістю якого є велика взаємна залежність сторін (приклад, франчайзинг). *Імпліцитний ракт* (відносницький, не застережений до кінця) виникає за відсутності чіткого визначення умов взаємодії; учасники розраховують на його специфікацію під час реалізації угоди; існує взаємовигідна заінтересованість у продовженні відносин; вирішального значення набувають особливості учасників; характеризується пріоритетом неформальних правил над формальними (приклад, картельна угода).

Конституційна економіка – напрям інституціональної економіки, що вивчає принципи оптимального поєднання еконо-

мічної доцільності з досягнутим рівнем конституційного розвитку, відбитим у нормах конституційного права, що регламентують економічну і політичну діяльність у державі. Виникає на стику економіки і конституціоналізму, що описує і аналізує взаємний вплив правових і економічних факторів при прийнятті державних рішень, які зачіпають економічні та соціальні права, гарантовані Конституцією, а також способи застосування Конституції відповідно до структури і характеру функціонування економіки.

Лобізм – діяльність груп спеціального інтересу з надання та просування своїх інтересів шляхом: мобілізації громадської думки (використання масових акцій, організація масових звернень до влади і кампаній у ЗМІ, а також судових процесів); використання виборчих кампаній (особиста участь у виборах або висунення «своїх» кандидатів, фінансування виборчої кампанії), формальних контактів (розробка проєктів нормативно-правових актів і організація їх обговорень, консультування представників влади і експертиза прийнятих рішень, надання інформації, участь у роботі органів державної влади), неформальних контактів (організація і проведення конференцій, круглих столів, залучення особистих зв'язків, організація неформальних зустрічей).

Логролінг – практика взаємної підтримки (торгівля голосами) політичних діячів, що допомагають один одному домогтися необхідних рішень для забезпечення взаємної підтримки важливих законопроєктів. Сенс логролінгу зводиться до такого: кожен обраний депутат має власний список пріоритетних законопроєктів, які повинні забезпечити йому політичні дивіденди.

Менталітет – інституційний (колективно відрегульований) образ сприйняття світу і поведінки людей, в основі якого лежать соціоісторичні цінності певної групи людей. Завдяки менталітету у людей формується система цінностей, набір цілей (стратегічних і тактичних, життєвизначальних і життєзабезпечувальних) і способи їх досягнення. Менталітет має рівні: *понятійно-смісловий*, на якому відбувається становлення інституційного «образу-поняття» навколишнього світу; *ціннісно-цільовий*, на якому складається оціночне мислення, в рамках якого формуються цінності життя, визначаються його цілі і способи їх досяг-

нення; *поведінковий*, який формує риси поведінки.

Норми – загальноприйняті правила, зразки (шаблони), стандарти поведінки або дії індивідів, які включають: а) характеристику ситуації (умови застосування правила), що диктує індивіду необхідність дотримуватися певного зразка; б) адресата правила (індивіда, який повинен його виконувати); в) зміст правила (дії, що дозволяються); г) санкції за порушення правила.

Обмеженість інформації – нестача, нерелевантність інформації, що обмежує прийняття повністю раціонального вибору. Ознаками обмеженості інформації можуть бути: великий обсяг інформації, що не дозволяє суб'єктам її повністю обробляти, складність обробки інформації (когнітивні обмеження), асиметричність та асинхронність (тобто суб'єкти отримують інформацію в різних обсягах та неодноразово), невизначеність (неможливість достовірно її перевірити та передбачувати), обмежений доступ унаслідок її конфіденційності або інших обмежень.

Обмежена раціональність – характеристика поведінки людини в умовах невизначеності, що передбачає нездатність передбачити можливі випадковості і розраховувати оптимальну лінію поведінки, обмеженість здатностей економічних суб'єктів знайти ефективне рішення унаслідок неспроможності обробити усю необхідну інформацію або через інституційні обмеження.

Опортуністична поведінка – поведінка індивіда, який прагне отримати односторонню вигоду за рахунок партнера, ухиляючись від дотримання умов контракту. Розрізняють дві основні форми опортуністичної поведінки: «ухиляння», що засноване на можливості зменшення власного внеску в спільний продукт без відповідного зменшення індивідуального доходу на основі маніпулювання інформацією (наприклад, індивід працює з віддачею меншою, ніж від нього вимагається за договором); «вимагання», виникає у зв'язку з наявністю у певного суб'єкта специфічного активу, яким той може зловживати, що призводить до непоправних втрат всієї команди. З точки зору контрактного процесу, виділяють два типи: передконтрактний (приховування правдивої інформації) і постконтрактний (порушення умов контракту). Причиною виникнення постконтрактного опортунізму є: а) неповнота контракту, оскільки при його скла-

данні неможливо передбачити усі можливі дії агентів, б) складнощі вимірювання якості діяльності сторін.

Права власності – санкціоновані норми поведінки, які виникають у зв'язку із привласненням економічних благ. За допомогою права власності створюються «правила гри», якими люди керуються в економічних взаємовідносинах. Права власності суспільства – це правила поведінки, яких кожний суб'єкт повинен дотримуватися у відносинах з іншими людьми, що упорядковує їх. Права власності окремого суб'єкта виражають сукупність повноважень, що дозволяють ті чи інші методи використання конкретних благ на основі співставлення індивідуальних вигод та втрат.

Правова економіка – економіка, де верховенство права (незалежно від того – чи зафіксовано воно у формальному вигляді закону). Основні риси правової економіки: а) економічний результат залежить не тільки від господарських, виробничих відносин, а й функціонування усієї сукупності соціальних зв'язків (економічних, політичних, культурних, духовних, релігійних); б) активно функціонує соціальний капітал – сукупність контактів, норм та правил поведінки, що базуються на довірі; в) умовою господарської діяльності стають не просто фактори виробництва (земля, капітал, праця), а права власності на ресурси та результат; г) у господарському механізмі на перший план висуваються не матеріально-речові ознаки капіталу, а його нематеріальні людські та інтелектуальні складові; д) договірні відносини трансформуються у трансакції, де відбуваються обмін та розподіл правочинів між рівноправними суб'єктами (трансакції угоди та раціонування) та тими, хто знаходиться у правовій ієрархії (трансакції управління); е) результатом трудової діяльності стають не тільки товари, а й їх нематеріальні символи (торговельні знаки, репутація, імідж, бренд та ін.); метою виробництва стає виробництво фундаментального блага – благополучного, довготривалого, вільного життя людини.

Правила – загальновизначені та захищені приписи, моделі, які дозволяють або забороняють певні види дій одного індивіда (або групи) щодо інших індивідів (або груп).

Рентоорієнтована поведінка (rent-seeking) – діяльність

індивідів, організацій або фірм, спрямована на отримання вигод шляхом маніпулювання законодавчими або економічними умовами, а не шляхом виробництва і продажу товарів або послуг. Рентоорієнтована поведінка – це спроба індивідів збільшити власне багатство, здійснюючи при цьому негативний внесок у чисте багатство суспільства. Це означає, що частина ресурсів буде витратитися не на продуктивні цілі, а на зміну структури прав власності на користь даної групи з метою отримання нею надлишку у вигляді ренти.

Розмиття права власності – ослаблення прав власності, що виникає за умови, що права власності не встановлені чітко, погано захищені або обмежені, наприклад, державою.

Розщеплення (диференціація) права власності – розпорошення прав власності на окремі пучки прав власності таким чином, що повноваження на прийняття рішення розподіляються між різними суб'єктами. Розщеплення прав власності впливає на вибір та характер використання ресурсів. Прикладом розщеплення прав власності є угода про оренду, акціонування корпорації тощо.

Специфікація прав власності – спосіб визначення суб'єкта власності, об'єкта власності, сукупності правомочностей, якими може розпоряджатися даний суб'єкт, а також механізми, що забезпечують їх дотримання. Основний сенс специфікації прав власності – забезпечити стійкість економічного середовища, зменшити невизначеність та формування у суб'єктів стабільних очікувань відносно того, що вони можуть отримати у результаті своїх дій у взаємовідносинах з іншими економічними агентами.

Специфічний актив – актив, що має особливу цінність при виконанні конкретного контракту. Його важко продати, змінити функціональне призначення, знайти альтернативне використання. Специфічний актив потребує значних трансакційних витрат для його отримання та диктує сильні стимули до встановлення довготривалих відносин між учасниками угоди.

Стейкхолдери – індивіди або група, що можуть впливати на діяльність організації або, навпаки, здатні відчувати на собі вплив від діяльності організації, її продукції або послуг і пов'язаних із цим дій. Стейкхолдери заінтересовані або мають

якісь вимоги до діяльності бізнес-організації і тому можуть сприяти або протидіяти рішенням, що ухвалює її керівництво. До стейкхолдерів відносяться працівники, акціонери, інвестори, менеджери, споживачі, постачальники, кредитори, дилери, представники влади.

Суспільні блага – блага, які потрібні усім, але ніхто на може індивідуально сплачувати за їх користування. Основні ознаки: відсутність конкуренції у споживанні; невиключеність від споживання інших людей; неможливість самостійно визначати характеристики блага, обсяг його виробництва; неринковий характер споживання блага, пов'язаний з тим, що на нього не діють закони вільного ринку і конкуренції. Виробництво суспільних благ не може бути регульовано законами ринку, а тому на себе цю функцію бере держава, штучно визначаючи характер виробництва і розподілу суспільних благ.

Теорема Коуза – за нульових трансакційних витрат розподіл юридичних прав не впливає на ефективність розміщення ресурсів і структуру виробництва, тому що сторона, яка цінує право вище, завжди може купити це право у сторони, яка цінує його нижче, якщо первісно це право їй не належало.

Теорема Познера – за високих трансакційних витрат законодавство повинно обирати та встановлювати найбільш ефективні способи розподілу прав власності.

Трансакційні витрати – витрати, що виникають при здійсненні трансакцій. Вони складаються з витрат ресурсів і витрат часу на здійснення угоди, а також витрат, що виникають унаслідок того, що був укладений неповний або неефективний контракт. Найбільш поширеним є розподіл трансакційних витрат на: витрати пошуку інформації для здійснення трансакції; витрати вимірювання якісних та кількісних характеристик об'єктів трансакції; витрати ведення переговорів та укладення угод; витрати контролю за дотриманням угоди партнерами та попередження опортуністичної поведінки; витрати захисту угоди від посягання третьої сторони.

Трансакція – обмін, розподіл, перерозподіл, відчуження прав власності та окремих правочностей. В трансакції концентруються такі моменти взаємодії сторін, як протилежність інте-

ресів, їх узгодження та упорядкування. Трансакції існують у формах: *трансакція угоди* (торговельна трансакція) здійснюється між суб'єктами, що мають однакове правове становище (тобто існує правова симетрія); *трансакція управління* (управлінська трансакція) передбачає взаємодію між суб'єктами на основі ієрархічних взаємовідносин, коли тільки одній стороні надається право ухвалювати рішення; *трансакція раціонування* – залишається асиметричність правового становища сторін угоди, але не існує вертикальної (ієрархічної) субординації між суб'єктами.

Фірма – інститут ієрархічних зв'язків, в якій розподіл ресурсів відбувається не унаслідок зміни відносних цін, а за внутрішньою супідрядністю через команди на основі владних повноважень.

Цифрова економіка – економічні відносини, що будуються на глобальних інформаційно-комунікативних мережах, які об'єднують усіх суб'єктів (виробників, споживачів, партнерів, клієнтів) в єдиний господарський механізм. Функціональними формами цифрової економіки виступають *інформаційна економіка, хмарна економіка, віртуальна економіка, розумна економіка, Інтернет-економіка*.

Якість інститутів – такий стан інституційного середовища, який характеризується об'єктивним характером економічного процесу (показниками макроекономіки), відповідністю наслідків дії інститутів стосовно їх функцій у будь-якій економічній сфері, суб'єктивним сприйняттям дії правил у суспільстві (рівень довіри до певних інститутів). Відповідно до показників глобальної конкурентоспроможності якість інститутів визначається рейтингом таких інститутів: етична поведінка компаній, захист прав власності, довіра суспільства до політиків, тягар державного регулювання, ефективність корпоративного управління, фаворитизм у прийнятті державних рішень, організована злочинність.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Результати успішного засвоєння навчальної дисципліни «Інституціональна економіка» передбачають їх диференціацію на відмінний (відповідає підсумковій оцінці А за шкалою ECTS), типовий (В і С) і пороговий (D і E) рівні за вимогами до сформованих компетентностей.

Досягнення відмінного рівня сформованості предметних компетентностей означає відмінне оволодіння знаннями, уміннями і практичними навичками. Наявна системність знань студента, який може вільно застосовувати отримані знання і демонструвати набуті уміння та практичні навички у складних та нетипових ситуаціях.

Для типового рівня сформованості предметних компетентностей характерним є добре або дуже добре володіння знаннями, уміннями та практичними навичками. Студент може прикладати здобуте як у простих, так і складних ситуаціях. У нього наявний зв'язок між окремими знаннями, проте відчувається недостатність умінь і практичних навичок із системного оцінювання відповідної інформації.

Пороговий рівень сформованості предметних компетентностей вирізняється задовільним або достатнім опануванням знань, умінь та практичних навичок, фрагментарністю знань. У простих, типових, стандартних ситуаціях студент може користуватися одержаними знаннями і виявляти набуті уміння та практичні навички, але він не здатний цього зробити при підвищенні рівня складності ситуації.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни «Інституціональна економіка» виставляється у залікову книжку відповідно до такої шкали:

<i>Оцінка за шкалою ECTS</i>	<i>Визначення</i>	<i>Оцінка за національною шкалою</i>	<i>Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НІОУ імені Ярослава Мудрого</i>
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю несуттєвих помилок	ЗАЛІК	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками		80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків		70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	НЕЗАЛІК	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота,		0 – 34

	обов'язковий курс	повторний	
--	----------------------	-----------	--

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Історичні, об'єктивні передумови виникнення ідей інституціональної економіки.
2. Теоретичне підґрунтя інституціональної економіки.
3. Норми та правила економічної поведінки. Види соціальних норм.
4. Поняття інститутів та їх функції.
5. Механізм взаємодії формальних та неформальних інститутів.
6. Якість інститутів.
7. Менталітет як елемент інституційної структури національної економіки.
8. Сучасні напрями розвитку інституціональної економіки у працях українських вчених.
9. Поняття інституційного середовища та інституційної структури економіки.
10. Інституційні угоди між індивідами.
11. Взаємовідносини індивідів з інституційним середовищем.
12. Механізм примусу до виконання формальних та неформальних інститутів.
13. Неформальні правила професійної спільноти, бізнес-групи та їх роль в економіці.
14. Спільні групові інтереси та їх реалізація через інститут лобіювання.
15. Економічні права, економічні свободи, соціально-економічна справедливість.
16. Інституційні рамки взаємодії бізнесу та стейкхолдерів.
17. Правова економіка. Економічні принципи верховенства права.
18. Поняття інституційних деформацій, дисфункцій.
19. Поняття та значення трансакцій.
20. Види трансакційних витрат.

21. Інституційна природа прав власності.
22. Специфікація, розмиття, розщеплення прав власності.
23. Поняття контрактів та їх типи.
24. Фірма як інституційна угода та мережа контрактів.
25. Інституційна природа держави.
26. Конституційні засади економічних відносин.
27. Інституційна аномія та інституційні аномалії в економіці.
28. Інституційні основи нелегальної економіки.
29. Трансакційні витрати. Поняття та значення трансакцій.
30. Типи трансакцій та зміст трансакційних витрат.
31. Поняття опортуністичної поведінки та її види. Механізм репутації.
32. Економічна теорія прав власності.
33. Альтернативні режими прав власності. Режим виключення з володіння.
34. Контрактні відносини та їх місце в економіці.
35. Класифікація контрактів та їх зміст.
36. Інституціональна теорія фірми.
37. Інституційні умови функціонування фірми. Фірма як спосіб організації угоди.
38. Модель фірми «принципал-агент». Внутрішні трансакційні витрати фірми.
39. Інституціональна теорія держави.
40. Влада та її інституційно-економічний зміст.
41. Інституційна місія держави. Деретулювання господарського життя. Поняття істеблїшменту.
42. Суспільні та мериторні блага, їх характер та функціонування.
43. Зовнішні екстерналїї. Сценарїї інституційних перетворень.
44. Основи теорїї інституційних змін.
45. Типологїя змін. Основні джерела інституційних змін.
46. Класифікація інституційних змін.
47. Інституціональне проектування.
48. Імпорт та імплантація інститутів.
49. Інститути інноваційного розвитку.
50. Теорія інновацій. Інтернет як інститут.
51. Цифрові технологїї та їх імплементація у соціальні

сфери суспільства.

52. Інституціоналізація цифрової економіки.

53. Інформаційно-мережева економіка.

54. Цифрові тренди України. Інституційні бар'єри цифровізації економіки.

ЗМІСТ

Загальні поради.....	3
Плани практичних занять і завдання для самостійної роботи.....	5
Основні поняття навчальної дисципліни «Інституціональна економіка».....	60
Критерії оцінювання успішності студентів.....	74
Питання до заліку.....	76

Навчальне видання

Електронне видання

Гриценко О. А.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»
денної форми навчання

Відповідальна за випуск *Л. С. Шевченко*

Редактор *Л. М. Рибалко*

Комп'ютерна верстка *А. В. Старжинської*

